
Μακεδονικά

Τόμ. 20, Αρ. 1 (1980)

Μακεδονικά ετυμολογικά Ι

Χρήστος Τζιτζιλής

doi: [10.12681/makedonika.412](https://doi.org/10.12681/makedonika.412)

Copyright © 2014, Χρήστος Τζιτζιλής

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τζιτζιλής Χ. (1980). Μακεδονικά ετυμολογικά Ι. *Μακεδονικά*, 20(1), 368–374.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.412>

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ Ι

Στήν έργασια αὐτὴ ἐτυμολογοῦνται λέξεις ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν Πυλαία Θεσσαλονίκης καὶ τὴν Πεντάπολη Σερρών, καὶ συγχρόνως, μὲ ἀφορμὴ καὶ ἀφετηρία μιὰ ἀπὸ τὶς ἐτυμολογίες, γίνεται προσπάθεια νὰ ἐρευνηθεῖ μιὰ εὐρύτερη ἐτυμολογικὴ οἰκογένεια.

βρηγός ὁ

Ἡ λέξι *βρηγός* χρησιμοποιεῖται στὴν Πυλαία μὲ τὴ σημασία «ἀπότομος γκρεμὸς καὶ κυρίως αὐτὸς ποὺ τὸ φρύδι του προεξέχει σὲ σχέση μὲ τὴ βάση του ποὺ εἶναι κούφια». Εἶναι βέβαιο πὼς ἡ λέξι μας ἀνάγεται στὸ ἀρχ. *πρηόν* (= προεξέχον μέρος γῆς ἢ ὕρου ἐξοχή, ἢ ἀκρωτήριον)¹, ποὺ, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ ἀείμνηστος Ν. Ἀνδριώτης στὸ «Lexikon der Archaismen»², σώζεται στὰ νεοελληνικὰ ἰδιώματα μὲ τὶς ἀκόλουθες μορφές: *πρήσνας*, *πρήγμονας*, *πρηῶνα* ἢ *πρηῶνα* τό, *πρηῶδι* τό, *πρηῶνα* τά, *πρηῶνας* ὁ, *πρηῶνας*, *πρηῶνι* τό, *πρηῶνες* οἱ, *πρηῶνα* τά, *πρηγῶνα*. Ὁ τύπος *βρηγός* ποὺ συναντοῦμε στὴν Πυλαία προήλθε ἀπὸ τὴ λ. *πρηόν* μὲ ἠχηροποίηση τοῦ π (πβ. *ποντικός* > *βοντικός*, *παρίδα* > *βαγίδα*³), ἀνάπτυξη μεσοφωνηεντικοῦ γ, ποὺ εἶναι γνωστὴ καὶ στὴν κοινὴ ΝΕ καὶ στὰ ἰδιώματά της (πβ. *ἀέρας* > *ἀγέρας*, *ἀκούω* > *ἀκούγω* κ.ἄ.)⁴ καὶ μετάβαση τῆς λέξης στὰ δευτερόκλιτα σὲ -ος (πβ. *μαθὼν* > *μαθός*, *παθὼν* > *παθός*)⁵.

Παράλληλα ὁμοίως ἡ λέξι *βρηγός* χρησιμοποιεῖται στὴν Πυλαία σὲ φράσεις ὅπως: *κόκκινα βρηγός εἶνι τὰ μάτια τ'* ἢ *ἀπλά βρηγός εἶνι τὰ μάτια τ'*, γιὰ νὰ δηλώσει τὰ κοκκινισμένα, τὰ ἐρεθισμένα μάτια, κι αὐτό, γιὰ τὴ τάχα εἶναι κόκκινα σὰν τὸ χῶμα τῶν «βρηγῶν». Ἡ παρομοίωση αὐτὴ, ποὺ, κατὰ τὴ γνώμη μου, γεννήθηκε ἐκ τῶν ὑστέρων, γιὰ νὰ δικαιολογήσει τὴ φωνητικὴ ταύτιση δύο ἐτυμολογικὰ ἄσχετων λέξεων, δὲν πρέπει νὰ μᾶς παραπλα-

1. Liddell-Scott-Kωνσταντινίδου, Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, λ. *πρηόν*.

2. N. Andriotis, Lexikon der Archaismen in neugriechischen Dialekten, Wien 1974, λ. *πρηόν*.

3. N. Andriotis, Zur vermeintlichen Nasalentwicklung im Neugriechischen «Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher» 17(1943)112 κ.ἄ. [= Ἀντιχάρισμα, Θεσ/νίκη 1976, σ. 14 κ.ἄ.].

4. Μ. Φιλήντα, Γραμματικὴ τῆς ρωμαϊκῆς γλώσσας, Ἀθήνα 1907, σ. 108.

5. Γ. Ν. Χατζιδάκη, ΜΝΕ 2, σ. 9.

νήσει στὴν ἀναγνώριση τοῦ ἔτυμου τῆς δεύτερης λέξης. Πιστεύω πῶς, στὴ δεύτερη περίπτωσι, στὴ λέξι βρηγός ὑπόκειται τὸ ἀρχ. *πρηδών* ἢ (= φλόγωσις, φλεγμονή)¹. Ἀπὸ τὸ *πρηδών* φτάσαμε στὸ *βρηγός* τῆς Πυλαίας μετ' ἡχοποιήσεσιν τοῦ π,² μετάβασιν τῆς λέξης στὰ δευτερόκλιτα σὲ -ος³ (θα πρέπει νὰ εἶχε προηγηθεῖ ἀλλαγὴ γένους *ὁ* > *ἡ* *πρηδών* κατὰ τὰ διγενῆ *ὁ, ἡ* *πλαγῶν* κ.ἄ.) καὶ τροπῆ τοῦ *δ* > *γ*, πιθανῶς ἀπὸ παρετυμολογικὴ ἐπίδραση τῆς λ. *βρηγός* (= γκρεμός).

*ῥ*γλιρουγῶ

Τὸ ρ. *ῥγλιρουγῶ*, ποὺ χρησιμοποιεῖται στὴν Πεντάπολη Σερρών μετ' ἡχοποιήσεσιν «καθαρίζω τὸ χωράφι ἀπὸ τὰ χόρτα ποὺ ξερίζωσε τὸ ἄλετρι», παράγεται ἀπὸ τὸ **ἀγριολογῶ* (<*ἀγρία* + παραγωγικὴ κατάλ. -*λογῶ*) ποὺ σημαίνει «βοτανίζω τὴν ἄγρωσιν μετὰ τὴν αὔξησιν τοῦ σπαρτοῦ, ἐκρίζω τὰ παράσιτα χόρτα ἀπὸ τοῦ ἀγροῦ, ἀφοῦ αὐξηθῆ τὸ σπαρτόν»⁴. Στὸ «Ἱστορικὸ Λεξικόν» καὶ στὸ λῆμμα **ἀγριολογῶ* ὑπάρχει τύπος *ῥγλιρουγῶ*, ποὺ προῆλθε ἀπὸ τὸ **ἀγριολογῶ*, μετ' ἀφαίρεσιν τοῦ ἀρκτικοῦ α (πβ. *ἀλέθου* > *ῥλέθου*, *ἀγοράζω* > *ῥοράζω* κ.ἄ.)⁵ καὶ ἀποσιώπησιν τοῦ ι στὸ φωνητικὸ σύμπλεγμα *ιο* (πβ. *ἀγριοπατῶ* > *ἀγριοπατῶ* κ.ἄ.)⁶ ἀπὸ τὸ *ῥγλιρουγῶ* ἔχουμε *ῥγλιρουγῶ*, μετ' ἀντιμετάθεσιν ρ-λ > λ-ρ (πβ. *ρολοῖ* > *λοροῖ* κ.ἄ.)⁷.

ξουμβλάρ⁸ τὸ

Ἡ λ. *ξουμβλάρ*⁸ (τὸ) σημαίνει στὰ Γρεβενά «σιδηρένιο κοπίδι, ποὺ τὸ χτυποῦν μετ' ἡχοποιήσεσιν καὶ τὸ χρησιμοποιοῦν γιὰ νὰ πελεκοῦν τὶς πέτρες καὶ νὰ χαράζουν τὴ μολόπετρα»⁹. Ὁ Ε. Μπουντώνας στὴ μελέτη του «Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος Βελβεντοῦ καὶ τῶν περιχώρων αὐτοῦ» γράφει γιὰ τὴ λ. *ξιμπλάρ*⁹ (τὸ) «*σμιλάρι(ον)* *σμιλάρι* - *ξιμπλάρ* - *ξιμπλάρι*, ἂν δὲν εἶναι ξενικόν». Ἡ λέξι δὲν εἶναι ξένη· ἡ ἀναγωγὴ στὸ *σμιλάρι* εἶναι σωστὴ· μό-

1. Liddell-Scott-Kωνσταντινίδης, ὁ.π., λ. *πρηδών*.

2. N. Andriotis, Zur vermeintlichen Nasalentwicklung im Neugriechischen, ὁ.π., σ. 112 κ.ἑ.

3. Γ. Ν. Χατζιδάκη, ὁ.π., σ. 9.

4. «Ἱστορικὸν Λεξικόν Ἀκαδημίας», τ. Α', λ. *ἀγριολογῶ*.

5. Γ. Ν. Χατζιδάκη, MNE I, 220 κ.ἑ., Μ. Φιλήντα, Γλωσσογνώσια καὶ Γλωσσογραφία ἑλληνικῆ, 2, σ. 136-137.

6. Ν. Ἀνδριώτη, Τὸ ἴδιωμα τοῦ Λιβισιοῦ τῆς Λυκίας, Ἀθήνα 1961, σ. 34.

7. Β. Φάβη, Μετάθεσις καὶ ἀντιμετάθεσις φθόγγων, «Λεξικογραφικὸν Δελτίον» 1(1939) 114 κ.ἑ.

8. Μ. Παπαϊωάννου, Τὸ γλωσσάριο τῶν Γρεβενῶν, Θεσσαλονίκη 1976, λ. *ξουμβλάρ*.

9. Ε. Μπουντώνας, Ἀρχεῖα Συλλόγου Κοραῖ, II, σ. 85.

νο ὁ ἐνδιάμεσος τύπος εἶναι διαφορετικός ἀπὸ αὐτὸν ποὺ προτείνει ὁ Μπου-
 τώνας. Κατὰ τὴ γνώμη μου, ἔχουμε: *σμιλάρι* > *ζιμβλάρ*¹, μὲ μετάθεση τοῦ *μ* >
*ζιμβλάρ*², μὲ ἀνάπτυξη *b* ἀνάμεσα στὰ *μ* καὶ *λ* (πβ. *μουλάρι* > *μ'λάρ* - *μβλάρ*³,
μηλιά > *μ'λιά* > *μβλιά* κ.ἄ.)⁴ > *ζομβλάρ*⁵, μὲ χεῖλωση τοῦ *ι*, ἀπὸ ἐπίδραση
 τοῦ διπλανοῦ *μ*³.

ῥαντ'λλούδα ἦ

Στὴν Πεντάπολη Σερρών ῥαντ'λλούδα λέγεται τὸ γνωστὸ ὠδικὸ πουλι
 καρδερίνα. Ἡ λέξι ἀνάγεται χωρὶς ἀμφιβολία στὸ ἀρχ. *ἀκανθυλλίς* (= καρ-
 δερίνα), ποὺ ἔφτασε στὴ σημερινὴ μορφή μὲ ἀφαίρεση τοῦ ἀρκτικοῦ *α*⁴, τρο-
 πῆ τοῦ συμφωνηκοῦ συμπλέγματος *νθ* > *ντ* (πβ. *κανθύλη* > *καντύλα*, *κάνθα-
 ρος* > *κάνταρος*)⁵ καὶ παρετυμολογικὴ ἐπίδραση τῆς κατάλ. -ούδα.

κουρουζύι καὶ κираζῶ

Στὴν Παλαιόχωρα Χαλκιδικῆς *κουρουζύι* λένε «τὸ σχοινὶ ποὺ δένουν
 τὰ βόδια»⁶. Γιὰ νὰ βροῦμε τὸ ἔτυμο τῆς λέξης αὐτῆς μᾶς βοηθᾷ τὸ πλαισιώ-
 τικο *κираζῶ*, ποὺ ἔχει τὴν ἴδια ἀκριβῶς σημασία. Ἐχοντας ὑπόψη ὅτι τὰ βό-
 δια, γιὰ νὰ τὰ ὀδηγήσουν, τὰ ἔδεναν μὲ ἓνα σχοινὶ ἀπὸ τὰ κέρατα, εὐκόλα
 συμπεραίνουμε ὅτι τὸ *κираζῶ* ἀνάγεται σὲ ἀμάρτυρο ἀρχ. **κεραζύγιον* (< *κέ-
 ρας* + *ζύγιον*), ποὺ γίνεται *κираζῶ* μὲ ἀποβολὴ τοῦ μεσοφωνηεντικοῦ *γ* καὶ
 συναίρεση τοῦ νέου συμπλέγματος *ύ-ι* σὲ *ύ*. Ὁ τύπος *κουρουζύι* προέρχε-
 ται ἀπὸ τὸ **κεραζύγιον*, μὲ τροπῆ τοῦ *α* > *ου*, ἀπὸ ἐπίδραση τοῦ διπλανοῦ *ζ*⁷
 καὶ προληπτικὴ ἀφομοίωση *ι* (< *ε*) - *ου* > *ου* - *ου*.

λαμπ'ρούδα ἦ

Ἔτσι λένε στὴν Ἀδριανὴ Δράμας τὴν πυγολαμπίδα· ἡ λέξι προέρχε-
 ται ἀπὸ τὸ ἀρχ. *λαμπυρίς* (= *πυγολαμπίδα*) > *λαμπυρίδα*⁸ > *λαμπ'ρούδα*, μὲ
 παρετυμολογικὴ ἐπίδραση τῆς κατάλ. -ούδα καὶ ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου *ι*, ποὺ
 εἶναι κανονικὴ στὰ βόρεια ἰδιώματα.

1. Στὸ Χορτιάτη Θεσσαλονίκης.

2. Γ. Ἀναγνωστοπούλου, «Ἀθηνᾶ» 36(1924)64.

3. Χ. Συμεωνίδης, Χεῖλωση στὴ Μεσαιωνικὴ καὶ Νέα Ἑλληνικὴ, «Βυζαντινὰ»
 4(1972) 248.

4. Γ. Μ. Χατζιδάκης, MNE 2, σ. 220 κ.ἑ., Μ. Φιλήντα, Γλωσσογνωσία, ὅ.π.,
 σ. 136-137.

5. Ν. Andriotis, Lexikon, ὅ.π., λ. *κανθύλη* καὶ *κάνταρος*.

6. Δ. Τσιότρα, «Χρονικὰ Χαλκιδικῆς» 4(1965)218.

7. Χ. Συμεωνίδης, ὅ.π., σ. 248.

8. Ν. Andriotis, Lexikon, ὅ.π., λ. *λαμπυρίς*.

λουκαν'κάς δ

Ἡ λέξη *λουκαν'κάς* ἀπαντᾷ στήν Πυλαία με τή σημασία «ψηλός και ἀσουλοῦπωτος, αὐτὸς πού ἔχει μεγάλα πόδια». Ἡ σύνδεση τῆς λέξης με τὸ οὐσιαστικὸ *λουκάνικο* εἶναι, σὲ μιὰ πρώτη φάση, και φυσικὴ και, θὰ ἴλεγα, ἀναπόφευκτη ἢ φωνητικὴ ὁμοιότητα και ἢ ἔλλειψη δυσκολιῶν στὸ σημασιολογικὸ ἐπίπεδο εἶναι τέτοια, πού ἐμποδίζουν ἀκόμη και τὴν ἐμφάνιση τῆς ἀμφιβολίας, πού σὲ ἄλλες λέξεις, λιγότερο διαφανεῖς ἐτυμολογικά, εἶναι αἰτία και ἀφετηρία γιὰ τὴν ἀναζήτηση τοῦ ἐτύμου.

Παρ' ὄλα αὐτά, οἱ δύο λέξεις εἶναι, ὅπως θὰ φανεῖ παρακάτω, ἄσχετες ἐτυμολογικά. Ἡ λ. *λουκαν'κάς* συνδέεται, κατὰ τὴ γνώμη μου, με τὸ *ξλουκαννίκας* (= Mensch mit Storchbeinen)¹ τῆς Λέσβου, πού ὁ P. Kretschmer θεωρεῖ σύνθετο ἀπὸ τὶς λέξεις *ξύλο* και *καννί*. Οἱ λέξεις εἶναι, ὅπως βλέπουμε, συνώνυμες, ἔτσι οἱ δυσκολίες πού παρουσιάζει ἢ ἐτυμολόγηση τοῦ *λουκαν'κάς* ἀπὸ τὸ *ξλουκαννίκας* περιορίζονται στὸν τομέα τῆς φωνητικῆς. Ἡ μετακίνηση τοῦ τόνου στὴ λήγουσα δὲν παρουσιάζει προβλήματα· πιθανότατα ἐγινε κατὰ τὰ ποιοτικὰ μεγεθυντικὰ *φρυθὰς, κοιλαρὰς* κτλ. Εὐκόλα ἐξηγεῖται και ἢ ἀποβολὴ τοῦ *ι*, πού ἔμεινε ἄτονο μετὰ τὴ μετακίνηση τοῦ τόνου· ὅπως γνωρίζουμε, ἢ ἀποβολὴ τῶν ἄτονων *ι* και *κ* εἶναι κανονικὴ στὰ βόρεια ἰδιώματα. Πῶς δικαιολογεῖται ὅμως ἢ ἀποβολὴ τοῦ *ξ*; Στὸ ἰδιῶμα τῆς Πυλαίας παρατηρεῖται και μιὰ ἄλλη περίπτωση ἀποβολῆς τοῦ *ξ*, πού μᾶς βοηθᾷ νὰ κατανοήσουμε τὴν ἀποβολὴ του στὴν ἀρχὴ τῆς λ. *ξλουκαννίκας*. Συγκεκριμμένα στὴν Πυλαία ἢ φρ. *ποιὸς ξέρει ἀκούεται πῆξὸς ξέρι* και *πῆξὸς ἔρι*. Στὴ δεῦτερη περίπτωση εἶναι φανερό πῶς εἴχαμε ἀποβολὴ τοῦ *κ* ἀνάμεσα στὸ *ς* και *σ* (*πῆξὸς κσέρι* > *πῆξὸς σέρι*) και στὴ συνέχεια ἀφομοίωση τοῦ *ς* πρὸς τὸ *σ* και ἀπλοποίηση (πβ. και ἡπειρωτικὸ *σέρι*², γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ E. Μπόγκας γράφει: «*σέρι* ἀντὶ *ξέρι*, ὅταν προηγῆται αὐτοῦ λέξη πού τελειώνει σὲ *σ* και ἰδίᾳ στὸ *ποιὸς* “*ποιὸς σέρι*” (= *ποιὸς ξέρι*)»). Με τὸν ἴδιο τρόπο, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἀπὸ τὴν αἰτία. πληθυντ. τ'ς (< τοὺς *ξλουκαν'κάδης*, εἴχαμε, με ἀποβολὴ τοῦ *κ* ἀνάμεσα στὰ δύο *ς*, τ'ς **σλουκαν'κάδης* και στὴ συνέχεια με ἀπλοποίηση τῶν δύο *ς*, τ'ς *λουκαν'κάδης* και ὀνομαστικὴ ὁ *λουκαν'κάς*.

ἴπισκούτ' τὸ

Ἡ λ. ἴπισκούτ' σημαίνει στὴν Πυλαία «τὸ ἀπάγκειο, τὸ μέρος πού δὲν προσβάλλεται ἀπὸ τὸν ἄνεμο»· ἢ ἴδια λέξη με τὴ μορφή *πισκούδιον* (= ἀπάνεμο μέρος)³ ἀπαντᾷ και στὴ Γαλάτιστα Χαλκιδικῆς. Γιὰ τὴν προέλευση

1. P. Kretschmer, Der heutige lesbische Dialekt, Wien 1905, σ. 451.

2. E. Μπόγκας, Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἡπείρου, τ. Α', Ἰωάννινα 1964, σ. 343.

3. Β. Κ α λ ο γ ε ρ ᾶ, «Χρονικὰ Χαλκιδικῆς» 2(1962)246.

της λ. *πισκούδιον* ὁ Β. Καλογεράς παρατηρεῖ: «Ἡ ἔτυμολογία εἶναι δύσκολη. Μήπως παράγεται ἀπὸ τὸ ἐπίρρ. *ὀπίσω* + *κώδεια* ἢ, *κωδία* (κεφαλή) καὶ σημαίνει τὸ πίσω καὶ φυλαγμένο μέρος;»¹.

Κατὰ τὴ γνῶμή μου, ἢ λ. *πισκούτ'* εἶναι μεταρρηματικό οὐσ. ἀπὸ τὸ ρ. *ἀποσκουτώνω*, πού, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ τὸ «Ἱστορικό Λεξικό», σημαίνει «στεγάζομαι ὑπὸ δέντρον κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς βροχῆς»² ἢ ἀπὸ τὸ ρ. **ἀποσκουτεύω*, γιὰ τὸ ὁποῖο τὸ Ἱστορικό Λεξικό μᾶς δίνει τὶς σημασίες «1) καταφεύγω πού εἶτε πρὸς διανυκτέρευσιν εἶτε πρὸς ἀνάπαυσιν, καταλύω, 2) καταφεύγω ὑπὸ σκέπην, ἐξασφαλίζομαι»³. Ἀπὸ τὸ *ἀποσκουτώνω* ἢ **ἀποσκουτεύω* ἔχομε ὑποχωρητικά **ἀποσκούτι* (πβ. *ζυγίζω* > *ζύγι*, *ὀλημερίζω* > *λημέρι* κ.ἄ.)⁴ > **πισκούτ'*, μὲ τροπὴ τῆς ἀπὸ- > **πι-*⁵ (πβ. *ἀποσκότι* > **πισκότ'*)⁶ καὶ ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου τελικοῦ *ι* πού εἶναι κανονικὴ στὰ βόρεια ιδιώματα.

προσκήμ' τὸ

Ἡ λ. *προσκήμ'* ἀπαντᾷ στὴν Πυλαία μὲ τὴ σημασία «νυφικός πέπλος». Ἡ λέξις μας προέρχεται ἀπὸ τὸ **προσκήμιον*, ὑποκοριστικό τοῦ ἀρχ. *πρόσχημα* «1) πᾶν τὸ ἐμπροσθέν τινος κρατούμενον, ὄθ. τὸ προβαλλόμενον ὡς κάλυμμα, τὸ προκάλυμμα // κ. νεώτ. πρόφασις, προσποίησης· Ἦσ. «πρόσχημα, πρόφασις, ὑπόκρισις, προκάλυμμα, 2) προοίμιον, πρόλογος, εἰσαγωγή, 3) προβαλλόμενον ὡς κόσμημα, καλλώπισμα, στολίδι, 4) ἐξωτερικὴ» ὄψις ἢ κατάστασις πληγῆς // ὄψις, θέα, 5) μτγν. κ. μσν. ἔνδυμα, ἐνδυμασία, στολή, φορεσιά // εἶδ. τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα»⁷.

σιβραϊδ' τὸ - *γλαφτήρι* τὸ

Σιβραϊδ' λέγεται στὴν Πυλαία ἢ ξύλινη σφραγίδα μὲ τὴν ὁποία σφραγίζουν τὶς λειτουργιῆς καὶ τὶς μπουγάτσες. Ἡ λέξις προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀρχ. *σφραγιδίου*, μὲ ἀνάπτυξη *ι*⁸, γιὰ νὰ ἀποφύγουμε τὸ δυσκολοπρόφερτο *σφρ*, ἠχηροποίηση τοῦ *φ*⁹ μπροστὰ στὸ *ρ* καὶ ἀποβολὴ τοῦ μεσοφωνηεντικοῦ *γ*¹⁰.

1. Ὁ.π.

2. «Ἱστορ. Λεξ. Ἀκαδ.», τ. Β', λ. *ἀποσκουτώνω*.

3. Ὁ.π., λ. *ἀποσκουτεύω*.

4. Μ. Φιλῆντα, Γλωσσογνωσία, τ. 3, σ. 76-78.

5. Ι. Βογιατζίδου, Ἡ πρόθεσις ἀπὸ ἐν τῇ Νέᾳ Ἑλληνικῇ, «Λεξικογραφικὸν Ἄρχειον τῆς μέσης καὶ νέας Ἑλληνικῆς» 5(1918)149.

6. «Ἱστορ. Λεξ. Ἀκαδ.», τ. Β', λ. *ἀποσκότι*,

7. Δ. Δημητράκου, Μέγα Λεξικὸν ὄλης τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, Ἀθῆναι (1953), λ. *πρόσχημα*.

8. Μ. Φιλῆντα, Γραμματικὴ, ὅ.π., σ. 107-108.

9. Ν. Andriotis, Zur vermeintlichen Nasalentwicklung im Neugriechischen, ὅ.π., σ. 117.

10. Γ. Ν. Χατζηδάκη, ΜΝΕ, τ. 2, σ. 345.

Στὸ Βελβεντὸ Κοζάνης ἡ σφραγίδα γιὰ τὶς λειτουργιῆς λέγεται *φλασθηρό*.¹ Ὁ Μπουντώνας συνδέει τὴ λ. μετὸ *σφραγιστηρόν* ἀντίθετα, ὁ κατηγορητῆς Ἄ. Τσοπανάκης στὴν ἐργασία του «Διαλεκτικὰ Μακεδονίας»², ἀφοῦ ἐτυμολογεῖ τὴ λ. *γλαφτήρι*, ποῦ ἔχει τὴν ἴδια σημασία μετὸ *σιβραϊδ*³ τῆς Πυλίας καὶ τοῦ *φλασθηρό* τοῦ Βελβεντοῦ, ἀπὸ τὸ **κολαπτήριον*, ὑποκοριστικὸ τοῦ *κολαπτῆρ* (= γλυφίς, γλύφανον), γράφει: «Μιά τελευταία ὑποχρέωση θὰ ἦταν νὰ προσέξουμε μήπως τὸ *φλασθηρό* τοῦ Βελβεντοῦ δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸ *σφραγιστηρόν* (:); ὁ σχηματισμὸς *σφραγιστήρι-σφραγιστηρόν* μοῦ φαίνεται δύσκολος, (ὅπως δύσκολη μοῦ φαίνεται ἡ παραγωγή *γλαφτήρι-γλαφτηρόν*), ὄχι ὅμως καὶ ἡ φωνητικὴ τροπὴ σὲ **βλαχτηρό* > **βλασθηρό* > *φλασθηρό*». Κατὰ τὴ γνώμη μου, δὲν ὑπάρχουν δυσκολίες στὴν παραγωγή τοῦ *φλασθηρό* ἀπὸ τὸ *σφραγιστηρό*. Ὁ σχηματισμὸς *σφραγιστήρι-σφραγιστηρόν* μᾶς εἶναι σήμερα γνωστός· στὴ Θεσσαλονικὴ σώζεται ὁ τύπος *σφραγιστερό*⁴ (πβ. καὶ *θυμιατήρι-θυμιατερό*). Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα, ὅπως θὰ δοῦμε, φωνητικὲς δυσκολίες δὲν ὑπάρχουν: μετὰ ἀνομοιοτυπικῆ ἀποβολῆ τοῦ σ (πβ. *σφραγιστήρι* > *φροῖσθήρι*⁴, *ξυσπάζω* > *ξυνπάζω* κ.ἄ.)⁵, ἀποβολῆ τοῦ μεσοφωνηεντικοῦ γ καὶ ἀφαίρεση τοῦ ι τοῦ διφθόγγου *αι* ποῦ δημιουργεῖται μετὰ τὴν ἀποβολῆ τοῦ γ (πβ. *τάγιστρον* > *τάιστρον* > *τάστρον*,⁶ *σφραγιστό* > *σφραῖστό* > *φραστό*)⁷ καὶ τέλος ἀνομοιοτυπικῆ τροπῆ *ε-ε* > *λ-ε* (πβ. *γρήγορα* > *γλήγορα*, *περιστέρι* > *πελιστέρι* κ.ἄ.)⁸ ἔχουμε τὸ *φλασθηρό*, ποῦ πρέπει νὰ γράφεται μετὰ ι, γιὰτὶ προέρχεται ἀπὸ στένωση τοῦ ἄτονου ε.

Ἄς δοῦμε ὅμως μήπως, ἀντίθετα ἀπὸ ὅ,τι ὑπέθεσε ὁ κατηγορητῆς Ἄ. Τσοπανάκης, εἶναι δυνατὸ νὰ ἀνάγουμε τὸ *γλαφτήρι* στὴ λ. *φλασθηρό*. Θὰ μπορούσαμε, νομίζω, νὰ ἔχουμε *φλασθηρό*-**φλασθήρι* κατὰ τὸ σχῆμα *θυμιατερό-θυμιατήρι*, *σφραγιστερό-σφραγιστήρι*, καὶ ἀπὸ αὐτὸ **βλασθήρι*, μετὰ ἠχηροποίηση τοῦ φ⁹ μπροστὰ στὸ λ > **βλαχθήρι*, ἴσως ἀναλογικὰ πρὸς τὰ ἀνοιχτήρι, *καταβρεχτήρι* κ.λ. (πβ. ὅμως καὶ τὰ *στραγιστήρι-στραγγιχτήρι* ἀπὸ ἀόριστους *στράγγισα* καὶ *στράγγιξα* ἀντίστοιχα, ὁπότε θὰ πρέπει νὰ σκεφτοῦμε ἕναν ἀόριστο **σφράγιξα*, ποῦ θὰ μᾶς ἔδινε **σφραγιχτήρι* καὶ **φλαχτήρι*) > *γλαφτήρι*, μετὰ ἀντιμετάθεση καὶ μεταβολὴ τοῦ ποιοῦ τῶν φθόγγων

1. Ε. Μπουντώνας, ὁ.π., σ. 106.

2. Α. Τσοπανάκης, «Μακεδονικά» 5(1961-63)452.

3. Σ. Σβαρνόπουλου, Γλωσσάριο Βεροίας, Βέροια 1973, λ. *σφραῖστρον*.

4. Ν. Ἀνδριώτη, Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Φαράσων, Ἀθήνα 1948, σ. 31.

5. Μ. Φιλήντα, Γραμματικὴ, ὁ.π., σ. 85 κ.ε.

6. Ε. Μπόγκα, ὁ.π., τ. Α', λ. *τάστρον*.

7. Ε. Μπόγκα, ὁ.π., τ. Β', σ. 96.

8. Μ. Φιλήντα, Γραμματικὴ, ὁ.π., σ. 84 κ.ε.

9. Ν. Andriotis, Zur vermeintlichen Nasalentwicklung im Neugriechischen, ὁ.π., σ. 117.

(πβ. *βληχούνη* > *γληφοούνη*, **βλυχός* > *γλυφός* κ.ά.)¹. Νομίζω ότι θα πρέπει να προτιμήσουμε την ετυμολογία αυτή, γιατί, εκτός που δεν παρουσιάζει φωνητικές δυσκολίες, έχει και το πλεονέκτημα να συνδέει το *γλαφτήρι* με μια λέξη που εκφράζει το ίδιο ακριβώς αντικείμενο και κινείται στον ίδιο γεωγραφικό χώρο.

Για τόν ίδιο βασικά λόγο πρέπει, κατά τη γνώμη μου, να αποφύγουμε και την άναγωγή της λ. *γλαφτήρι* στο **γραπτήριον*, ύποκοριστικό του *μγν. γραπτήρ* (= ό γράφων ή ό προς γραφήν κατάλληλος)². Την άποψη αυτή, αν και φαίνεται να ενισχύεται από την ύπαρξη του βοϊακού *γραπτήρ* (του) «γραφτήρι, γλυπτή παράσταση σε ξύλο στρογγυλό, που φέρει στη μέση τόν άμνο, άριστερά τά έννεα τάγματα τών άγγέλων και δεξιά τή Θεοτόκο. Με τή *γραφτήρι* σφραγίζουν τις λειτουργίες»³, πρέπει να τήν άπορρίψουμε και για έναν άλλο λόγο: ή προστατευτική παρουσία του ρ. γράφω νομίζω πώς θα έμπόδιζε τήν άνομοίωση *ρ-ρ* > *λ-ρ* και τήν τροπή της λ. *γραφτήρι* σε *γλαφτήρι*. Έτσι, είναι πιθανότερο να δεχτούμε ότι το *γραφτήρ*² προήλθε από το *γλαφτήρ*², με επίδραση του ρ. *γράφω*.

Έταιρεία Μακεδονικών Σπουδών

ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΖΙΤΖΙΛΗΣ

SUMMARY

Christos Tzitzilis, Etymology of macedonian words.

The author deals with the etymology of some dialect-words which we find in Macedonian villages. The words he deals with are the following: *βρηγός* (<πρηών), *βρηγός* (<πρηδών), *γλιρουγώ* (<*άγριολογώ), *καντ'λλούδα* (<άκανθυλλίς), *κιραζ* και *κουρουζί* (<*κεραζύγιον), *λουκαν'κάς* (<ξυλοκανίκας), *πσκούτ* (<άποσκούτι), *προυσκήμ* (<*προσχήμιον, diminutive of πρόσχημα), *σιβραιδ* (<σφραγίδιον), *φλαστιρό* (<σφραγίστερό), *γλαφτήρι* (<*φλαστήρι < σφραγιστήρι) και *ζουμβλάρ* (<σμιλάρι).

1. Β. Φάβη, Μετάθεσις και άντιμετάθεσις φθόγγων, «Λεξικογραφικών Δελτίων» 2(1940)77.

2. Liddell-Scott-Kωνσταντινίδη, δ.π., λ. *γραπτήρ*.

3. Φ. Παπανικολάου, Γλώσσα και λαογραφία επαρχίας Βοΐου, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 81.